

In de vijftig jaar geschiedenis van de Vlaamse televisie hield 'de politiek' graag een vinger in de pap

Vijftig jaar Vlaamse televisie

Jan Ceuleers, voormalig directeur-generaal televisie (BRTN)

Dezer dagen worden alle registers opengetrokken om een halve eeuw televisie in Vlaanderen passend te vieren. Hoera, wierook en anekdoten horen daar obliagaat bij. Je zou er haast bij vergeten dat het pad hobbelig was en soms verraderlijke kuilen verborg. En vooral dat 'de politiek' graag een vinger in de pap hield. Daarover gaat deze bijdrage.

Eigenlijk was de Vlaamse televisie bij haar geboorte op 31 oktober 1953 een ongewenst kind voor een gezaghebbend deel van de intelligentsia. Of juist, van de katholieke intelligentsia, aangevoerd door Jan Boon, de toenmalige administrateur-directeur-generaal van het Nationaal Instituut voor Radio-omroep (NIR). Boon was eerst theater-directeur bij Het Vlaamsche Volkstoneel en daarna hoofdredacteur van de krant *De Standaard*. In 1939, op zijn eenenveertigste, werd hij hoofd van de Vlaamse vleugel van het radio-instituut (NIR). Hij was een gedreven ijveraar voor het katholieke geloof en vond dat de pers daarbij een verantwoordelijke rol te spelen had. Zo schreef hij, vóór zijn aanstelling, bijdragen als *Verantwoording over de roeping der Katholieke pers* en *De journalist in dienst van de Katholieke actie*. Politiek genoot hij de volle steun van de Katholieke Partij, de latere Christelijke Volkspartij (CVP).

Het NIR-INR kreeg van bij zijn oprichting als unitaire openbare instelling in 1930 de verplichting opgelegd zich in zijn radiojournaals ('het gesproken dagblad') en in de 'uitzendingen met pedagogisch doel' volstrekt onpartijdig op te stellen en geen mededelingen te doen die strijdig waren met de wetten, de openbare orde en de goede zeden. De raad van beheer was samengesteld uit negen leden, van wie er drie werden benoemd door de regering, drie door de Kamer en drie door de Senaat, netjes gedo-

seerd naar politieke gezindheid en naar taal, en voorgezeten door de minister van Telegrafie en Telefonie. Sinds 1937 was het unitaire radio-instituut onderverdeeld in drie departementen: het Vlaamse uitzendinstituut, waarvan Boon dus na het schielijke overlijden van Theo De Ronde in 1939 directeur-generaal werd, het Franse uitzendinstituut en het gemeenschappelijke technische en administratieve instituut; een eerste schuchtere aanzet tot de latere culturele autonomie. De raad van bestuur bleef echter unitair.

De verplichte onpartijdigheid in de radiojournaals werd keurig geregeld: het agentschap Belga, een creatie van de bank- en zakenwereld en spreekbuis van het 'officiële België', gold als enige bron. Een stilzwijgende consensus onder de drie dominante politieke families - katholieken, liberalen en socialisten - belette elk eigen redactioneel initiatief van de radio, zeker op het gebied van de binnenlandse politiek. Aan Vlaamse kant werd na de oorlogsjaren in het programma-aanbod veel aandacht geschonken aan geloof en religie: het godsdienstig halfuur, de misviering op zon- en hoogdagen, het dagelijks liturgisch bericht, de uitzendingen voor en over geestelijken in de wereld; de Kerk was alomtegenwoordig in de radio.

Na de bevrijding kwamen van over de Atlantische Oceaan de eerste berichten over de televisie voor burgerlijk gebruik in Europa aanwaaien. In landen als Frankrijk, Italië, Groot-Britannië, Duitsland en Nederland werden er spoedig experimenten opgezet die vanaf het begin van de jaren 1950 uitmondde in reguliere, zij het beperkte uitzendingen. In ons land leek de nakende intrede van de televisie onafwendbaar; sinds 1948 werd er al druk over nagedacht, vergaderd, en zelfs schuchter geëxperimenteerd, onder impuls vooral van ingenieurs in het huis en vanzelfsprekend ook van de industrie. Maar budgettaire imperatieven, technische discussies met een communautair tintje en morele bedenkingen remden de ontwikkelingen behoorlijk af.

Jan Boon toonde zich diep bezorgd over de mogelijke negatieve weerslag van het nieuwe medium op de vrijetijdsbesteding van de Vlaming. Hij vreesde dat die zich wellicht zou vergapen aan zijn huisbioscoop en zich zou afwenden van het actieve culturele, sociale en religieuze leven. "*Televisie, Weldaad of Verschrikking?*", vroeg hij zich in een 1952 gepubliceerde bijdrage af: verschrikking voorzeker, weldaad misschien. Als de komst van de televisie dan toch niet meer af te houden was, dan kwam het erop aan het medium stevig in handen te nemen, ontsporingen te vermijden en te zorgen voor een educatieve, schoon-Vlaamse en christelijk geïnspireerde programmering. Een visie die hij hardnekkig verdedigde en uitdroeg tot in de European Broadcasting Union, waarin hij Belgische gedelegeerde werd.

Het opstartproces werd in ons land daarenboven flink vertraagd wegens wat op het eerste gezicht een puur technisch probleem leek, maar dat was uitgegroeid tot een typisch Belgisch gekibbel tussen Vlamingen en Franstaligen: de keuze tussen een tv-beeld bestaande uit 819 lijnen, de Franse norm, aangeprezen door de Franstalige ingenieurs van het NIR en de Franstalige politici, dan wel een beeld van 625 lijnen, gangbaar in de Bondsrepubliek Duitsland en in Nederland en bij ons dan ook de favoriet

van de Vlamingen. Het dispuut leidde uiteindelijk tot een even typisch Belgisch compromis: de RTB zou uitzenden in de 819-norm en de BRT in de 625-norm. Gevolg: een televisietoestel dat dankzij een schakelknop beide beeldnormen aankon, maar dat in Europa dan ook het duurste werd, een handicap die in het begin, mede door de beperkte programmering en ontvangstmogelijkheden, een snelle verspreiding van de tv in de weg stond.

De Vlaamse uitzendingen zoals die aanvankelijk werden genoemd, waren de creatie van een handvol radiomensen die de kneepjes van het vak waren gaan leren bij de Britse BBC. Structureel noch wettelijk rustte de televisie op een stevig fundament; ze pleegde roofofbouw op de radio. De radiowet van 1930 voorzag niet - kon niet voorzien - in de komst van de televisie en werd evenmin, toen het dan zover was, aangepast. Vreemde vaststelling: de televisie in België had geen wettelijke basis! Het personeel bestond uit omgeschoolde radiomensen, de uitzendruimte was een te nauwe radiostudio, de tv-directeur was het hoofd van een gewestelijke radio-omroep. Maar, en dat was belangrijk voor Jan Boon - de politieke constellatie van het moment was een homogeen CVP-kabinet. De televisie kwam dus stevig in handen van betrouwbare ideologische en filosofische geestesgenoten, met hem en de minister (voorzitter van de raad van beheer) als opperste gezag.

Pas zeven jaar later kreeg de televisie een wettelijke basis. De omroepwet van 18 mei 1960 was in menig opzicht een historisch document. Ze legaliseerde de televisie, die intussen tot ver boven de radio was uitgegroeid en maakte de omroep een beetje onafhankelijker van de politieke overheid door de invoering van het censuurverbod en de verwijdering van de minister als voorzitter van de raad van beheer. Dé innovatie was echter de opdeling van het oude unitaire INR-NIR in drie autonome instellingen: de Vlaamse BRT, de Franstalige RTB, beide bevoegd voor hun respectieve programma-beleid, en een gemeenschappelijk technisch en administratief instituut, dat ook de Duitstalige uitzendingen en de Wereldomroep onder zijn hoede nam. Deze regeling was als het ware een voorloper van de culturele autonomie die tien jaar later zou worden geïnstitutionaliseerd in de Belgische grondwet.

Architect van de omroepwet was een NIR-redacteur, Paul Vandenbussche, die naar het kabinet van de CVP-PSC-minister van Cultuur, Pierre Harmel (CVP-liberale regering- Eyskens-Lilar), was gedetacheerd. Vandenbussche had een sterke reputatie opgebouwd als verslaggever Europese aangelegenheden en internationale politiek, waarbij zijn uitgesproken anti-communistische ingesteldheid, overigens niet zo ongewoon in die tijden, in het oog sprong. Hij genoot de steun van de CVP en was de gedoodverfde opvolger van Boon als die in 1963 met pensioen zou gaan. Het dodelijke auto-ongeluk van het eerste televisiehoofd, Bert Leysen, voerde hem in 1959 terug naar de omroep, waar het jaar daarop ook Jan Boon onverwacht overleed. Zo kwam Vandenbussche, net als zijn voorganger, op veertigjarige leeftijd aan de leiding van de omroep die intussen was verrijkt met de alsmaar uitdeinende televisie.

De totstandkoming van de nieuwe omroepwet en de opvulling van de nakende vacature van het ambt van directeur-generaal van de autonome BRT, liepen echter niet van een leien dakje. De uitgesproken anti-vrijzinnige houding van Jan Boon in de raad van beheer van het unitaire NIR was blijven nazinderen in socialistische en liberale kringen. Vooral zijn hardnekkig verzet tegen de invoering van uitzendingen 'Lekenmoraal en -filosofie' als tegenhanger van de talrijke religieuze programma's, en zijn overmoedige, zelfs beledigende uitspraken over de socialistisch-liberale regering-Van Acker-Liebaert, die hij openlijk met het regime van Tito had vergeleken, hadden kwaad bloed gezet.

De socialisten in de oppositie en de liberalen in de regering eisten dan ook garanties op ideologisch en filosofisch gebied. Vooral de liberalen speelden het hard: ze blokkeerden de uitvoering van de wet, zolang er onder de drie grote politieke families geen akkoord was bereikt over het toekomstige bestuur van de omroep, zowel aan Franstalige als aan Vlaamse kant (RTB en BRT). Pas op 2 augustus 1960, ruim twee maanden na de goedkeuring van de wet, lag het driepartijenakkoord voor, ondertekend door de respectieve voorzitters: *"Les soussignés, dirigeants des trois partis nationaux, estimant que seul un accord durable sur le partage de l'autorité, au sein des trois instituts, est à même d'assurer un caractère réellement national à la Radiodiffusion-Télévision belge, conviennent de ce qui suit ..."*. De toon was meteen gezet, de bedoeling duidelijk: een filosofisch, ideologisch en geografisch evenwicht proberen tot stand te brengen in de verzelfstandigde instituten, gedicteerd vanuit de politieke partijen. De bezegeling van de politisering van de publieke omroep. Het akkoord sloeg in grote trekken op de verdeling van de topambten en van de politiek gevoelige betrekkingen over de drie 'nationale' partijen en over de twee grote filosofische strekkingen, de katholieke en de vrijzinnige. Boons stugge klerikale houding had aan Vlaamse vrijzinnige zijde de vrees voor een christen-democratische machts-greep gevoed en de benoeming van Paul Vandenbussche was niet van die aard dat de argwaan werd gemilderd. Het was dan ook geen toeval dat de hevigste voorstanders van het driepartijenakkoord zich in Vlaanderen bevonden, omdat daar, in tegenstelling tot Franstalig België, de niet-christen-democraten vrij zwak stonden. Merkwaardig in dit licht is dat het akkoord de handtekening draagt van twee Waalse en één franskiljons partijvoorzitter (Theo Lefèvre (CVP-PSC), Roger Motz (liberale partij) en Léo Col-lard (BSP-PSB)).

De regeling bestond erin dat de raad van beheer van de BRT zou bestaan uit vijf CVP'ers, drie BSP'ers en één liberaal en zou worden voorgezeten, afhankelijk van de regerings-meerderheid, door een socialist of een liberaal; de directeur-generaal zou een christen-democraat zijn (Paul Vandenbussche). Vanaf de rang van diensthoofd en bij de journalisten diende de socialistische aanwezigheid te worden versterkt en in de school-uitzendingen moesten het officieel en het vrij onderwijs op gelijke voet vertegenwoordigd zijn. Wat de politieke, godsdienstige en filosofische programma's betrof, waarover onder Jan Boon zoveel te doen was geweest, zou er alleen maar van de bestaande situatie kunnen worden afgeweken mits de drie 'ideologische fracties' (versta:

partijen) in de raad van beheer daarmee instemden.

Dit akkoord werd later, tot op vandaag zelfs, als een verfoeilijk voorbeeld opgevoerd van verregaande politisering van een overheidsdienst, als een machtsgreep van de partijpolitiek op een belangrijk instrument van meningsuiting en -vorming. Niet ten onrechte natuurlijk, hoewel je je kunt afvragen of Boons hoogmoedige afwijzende houding tegenover al wat niet in zijn politieke en religieuze visie paste deze ontwikkeling niet heeft uitgelokt. Hoe dan ook, de dagelijkse leiding van radio en televisie werd netjes verdeeld onder vertegenwoordigers van de twee toenmalige regeringspartijen, een vrijzinnig liberaal bij de radio en een christen-democraat bij de televisie; de nieuwsdiensten werden weliswaar zo goed en zo kwaad als het ging politiek gedoseerd, maar de hoofdredacties bleven in christen-democratische handen.

Maar ook op een ander gebied was dit akkoord belangwekkend: het stond model voor het nationale cultuurpact dat in 1972 (regering-Eyskens-Cools) door alle partijen, de Volksunie uitgezonderd, werd ondertekend, een jaar later (regering-Leburton-Tindemans-De Clercq) in een wet werd gegoten en nog eens een jaar later bevestigd in een decreet van de Vlaamse Cultuurraad. Het pact beoogde alle ideologische en filosofische strekkingen op een gelijkwaardige wijze aan bod te laten komen in het cultuurbeleid, een initiatief van de liberale vrijdenker Adriaan Verhulst, die er echter niet mee opgezet was dat zijn idee in partijpolitieke termen werd vertaald. Met name bepaalden de wet en het Vlaamse decreet (dat nog steeds van kracht is) dat de omroep in de samenstelling van zijn bestuurs- en beheersorganen de evenredige vertegenwoordiging van de politieke fracties in de Cultuurraad in acht moest nemen. Bovendien moesten bij de rekrutering en de bevordering van het personeel met culturele functies rekening worden gehouden met *“de noodzaak van een evenwichtige verdeling van de ambten tussen de verschillende representatieve strekkingen en met een minimale aanwezigheid voor elk van de strekkingen.”*

Het cultuurpact werkte op die manier de politisering van de omroep nog in de hand: niet alleen de raad van bestuur (toen nog raad van beheer geheten) diende een afspiegeling te zijn van de Cultuurraad (nu: Vlaams parlement), maar ook de directieambten dienden verdeeld te worden volgens de politieke krachtsverhoudingen. Bij de BRT bleef de directeur-generaal (later: administrateur-generaal) een CVP-gesteund figuur, de radiodirecteur een liberaal, terwijl de televisiedirectie in handen kwam van een socialist. Deze topambtenaren werden bovendien geselecteerd en voorgesteld door hun respectieve partijen, aan de minister voorgedragen door de raad van bestuur en benoemd door de regering. Het personeel werd er onrechtstreeks toe verplicht, wilde het kans op promotie maken, ‘kleur te bekennen’. Deze ‘outing’ verliep op een vrij willekeurige manier: niemand werd bij zijn intrede verplicht zijn politieke en filosofische gezindheid aan te geven - dit in tegenstelling tot de manier van handelen bij de RTB -, maar voor de raadsfracties waren de in de toelatingsexamens geslaagde kandidaten veelal geen onbekenden. Ook de universiteit waaraan ze hadden gestudeerd leek een betrouwbare barometer.

Precies dit universitair verleden als criterium pakte, net op het ogenblik dat het cultuurpact uitwerking begon te krijgen, vooral aan christen-democratische zijde verkeerd uit. Wie een diploma van de Leuvense Alma Mater op zak had, werd gemakshalve gerekend tot de katholieke partij en Kerk; zo was het in het verleden immers altijd geweest. Met het aantreden van de eerste mei 68'ers, meestal Leuvense alumni, tijdens de beginjaren 1970, bleek dit referentiekader niet meer te kloppen. De nieuwe generatie journalisten en programmamakers stelde zich ongebonden op en toonde zich bijzonder kritisch tegenover de ideologisch-filosofische verzuiling, in de eerste plaats tegenover de zuil waartoe ze geacht werd te behoren, dit tot ontsteltenis en ergernis van Paul Vandenbussche en de CVP-fractie in de raad van beheer. De zekerheden van het verleden waren verdwenen; uit CVP-hoek werden giftige pijlen afgeschoten op de nieuwsdiensten die van linkse agitatie werden beschuldigd. Eerste minister Leo Tindemans sprak dreigende taal en lanceerde het idee van een commerciële omroep als tegenhanger van de "linkse BRT". Van de weeromstuit werd het hiërarchisch gezag in de omroep versterkt en Paul Vandenbussche ging zich steeds nadrukkelijker in het programmabeleid, en vooral in de nieuwsvoorziening, mengen. Dagelijks ging een kopie van de journaals naar de premier en maandelijks werd ten behoeve van de raad van beheer, op vraag van de CVP-fractie, een lijst opgemaakt van de geïnterviewde politici en vakbondsmensen, met opgave van minuten en seconden.

De sfeer van politieke intimidatie, hoofdzakelijk gericht tegen de 'dissidenten' van de Leuvense universiteit en hun aanhangers - de 'daklozen' zoals ze zichzelf noemden - bleef tot ver in de jaren 1980 aanhouden. De herverkaveling van het partijlandschap in de jaren 1980, de voortschrijdende ontkerkelijking van Vlaanderen, de introductie van de commerciële omroep, hebben de politieke wereld er geleidelijk toe gebracht haar greep op de omroep wat te lossen. De hetze tegen de 'daklozen', die al die jaren van enige promotie verstoken waren gebleven, hield stilaan op; het gestook tegen de journaals doofde uit. Maar het cultuurpact, hoewel hier en daar aangevochten, bleef overeind: de benoemingen en bevorderingen werden nog altijd op de weegschaal gelegd. Toch was partijaanhorigheid geen vanzelfsprekend criterium meer. Cas Goossens, de opvolger van Vandenbussche, gedroeg zich veel onafhankelijker tegenover zijn ideologische achterban, en de CVP-fractie in de raad van beheer, die niet meer over de meerderheid beschikte, waagde het meer dan eens in te gaan tegen wenken van het partijhoofdkwartier. Het werd hen niet in dank afgenomen in de politieke gremia: herhaaldelijk werd de BRT-top op een bijwijlen kleinerende manier ter verantwoording geroepen in het Vlaamse parlement. De openbare omroep bleef opgezadeld met een stoeve structuur en onaangepaste werkmethodes en administratieve verplichtingen, en, bovenal, met een alsmaar afkalvend financieel draagvlak, terwijl de intussen actief geworden commerciële concurrent steeds machtiger werd.

De omroepdecreten van 1996, een initiatief van de toenmalige Vlaamse minister van Economie Eric Van Rompuy (CVP) luidden een radicale breuk met het verleden in. De benoemingen en promoties in de tot naamloze vennootschap omgevormde omroep, voortaan VRT, evenals het programmabeleid, werden onttrokken aan de raad van bestuur en toevertrouwd aan de gedelegeerd bestuurder. De raad van bestuur mocht, zijn naam ten spijt, geen bestuursdaden meer stellen, maar werd gedegradeerd tot een louter toezichts- en adviesorgaan. Alle macht werd geconcentreerd in de persoon van de gedelegeerd-bestuurder, die echter, in tegenstelling tot voorheen, nu zelf de topambtenaren mocht aanstellen. Hij werd aangesteld door de regering, niet vrij van enig voorafgaand politiek getouwtrek overigens. Hij kon bovendien beschikken over een ruim budget, dat de openbare televisie via een beheersovereenkomst voor vele jaren financieel veilig stelde en haar in de gelegenheid stelde de commerciële concurrentie daadkrachtig het hoofd te bieden. De cultuurpactwetgeving was terecht of onterecht naar het vergeetboek verwezen.

Heeft de politiek zich dan na vijftig jaar voorgoed teruggetrokken uit de openbare televisie? Misschien. De openlijke en directe band met de partijhoofdkwartieren schijnt inderdaad te zijn doorgeknipt. Hoewel: de eerste gedelegeerd bestuurder is, naar verluidt uit onmin met groeiende politieke bemoeienissen, na zes jaar opgestapt. En over zijn opvolging is flink gebakkeleid op het Brusselse Martelaarsplein. Eén zaak is echter duidelijk: aan de politieke en filosofische overheersing van één zuil, zoals ten tijde van Jan Boon, is na vijftig jaar een einde gekomen. En dat is ook te merken aan het programma-aanbod.